

DE STILLE OPMARS VAN DE HOOIWAGEN *DICRANOPALPUS RAMOSUS* IN NEDERLAND (ARACHNIDA: OPILIONES)

Hay Wijnhoven

Groesbeeksedwardsweg 300, 6521 DW Nijmegen (hayw@xs4all.nl)

ABSTRACT

After a first record for the Netherlands of *Dicranopalpus ramosus* (Simon, 1909) in 1993 there is a sudden increase of records in and around the city of Nijmegen in 2004. Diagnostic characters for easy distinction from other opilionids are given. The species is classified as of submediterranean-atlantic origin and its present distribution in Europe and the Netherlands is outlined. Details of the life cycle and habitats are given. *D. ramosus*, as a newly arrived species, does not seem to restrict itself to anthropogene habitats (walls of houses etc.) but is also found in a variety of other situations (shrubs and herbal vegetation). Other species of harvestmen with which it shares the habitat are mentioned.

Keywords: *Dicranopalpus ramosus*, harvestmen, Netherlands, Opiliones, spreading

INLEIDING

Sinds de eerste Nederlandse waarnemingen van *Dicranopalpus ramosus* (Simon, 1909) in 1993 (Cuppen, 1994) is over deze, uit Zuid-West-Europa afkomstige, rariteit niets meer gemeld. De plotselinge stroom vondsten van deze hooiwagen gedurende 2004 in en rond mijn woonplaats Nijmegen, maken duidelijk dat hij in stilte aan een gestage opmars bezig is in deze omstreken, dus hoogstwaarschijnlijk ook in andere delen van ons land. De Nederlandse vindplaatsen (voor zover mij bekend) worden hier genoemd. Er wordt ingegaan op de herkenning van de soort, de verzamelmethode, habitatvoorkeur en fenologie.

HERKENNING

Dicranopalpus ramosus is heel gemakkelijk van andere inheemse hooiwagens te onderscheiden. De pedipalpen zijn zeer lang en slank en worden in rust voor de cephalothorax gestrekt (fig. 1). De patella van deze palp draagt een apofyse die bijna net zo lang is als de palptibia (bij de vrouwtjes) of ongeveer tweederde (bij de mannetjes). Hierdoor lijkt de palp met het blote oog gevorkt. Ook de rusthouding is bijzonder en opvallend: alle poten worden zijdelings uitgestrekt (fig. 2). De vrouwtjes zijn bovendien te herkennen aan een gebocheld verlopend abdomen (fig. 3). De grondkleur van beide seksen is geelbruin. De vrouwtjes hebben op de cephalothorax een variabel patroon van donkere vlekjes, op het abdomen meestal een donkere dwarsband, donkere dwarsstreepjes en een lichter gekleurd midden. De poten zijn licht en donker gebandeerd. De mannetjes zijn vrijwel ongevekt tot opvallend contrastrijk gekleurd, met een zwarte dwarsband ter hoogte van de ogen ("boeventronie"). Het ocularium is ongeveer twee keer zo breed als lang en in het midden vrij diep ingesneden. Er staan alleen een paar borstelharen op.

AREAAL

Martens (1978) noemt *D. ramosus* "waarschijnlijk submediterraan-atlantisch". Vanwege het geringe aantal vondsten verspreid over een groot gebied kan nog geen aaneengesloten, oorspronkelijk areaal worden onderscheiden. De oudste vindplaatsen liggen in Marokko, Portugal, Spanje en het zuiden van Frankrijk (Schmidt, 2004). Sinds 1957 is hij bekend van het zuiden van Engeland (Sankey & Storey, 1969). Daarna is *D. ramosus* in 1993 in Nederland opgedoken (Cuppen, 1994) en in Schotland, in 1994 in België (Slosse, 1995) en Ierland (Cawley, 1995) en in 2002 in Duitsland (Schmidt, 2004).

NEDERLANDSE VINDPLAATSEN

De mij bekende vindplaatsen van *D. ramosus* in Nederland zijn: Ede, Leiden, Macharen (bij Oss), Arnhem, Leersum, Ooij, Ubbergen en Nijmegen. Deze opsomming is zeker onvolledig, maar geeft wel aan dat deze hooiwagen in elk geval in de zuidelijke landshelft vaste voet aan de grond heeft.

Nijmeegse vondsten. - In en rond Nijmegen is *D. ramosus* vanaf 2000 gevonden (1 ex.). In 2001 zijn 2 exemplaren verzameld, 1 in 2002, 1 in 2003. In 2004 zijn tot nu toe al 30 van deze hooiwagens waargenomen of verzameld. Tot en met 12 oktober 2004 is de soort hier uit twintig hectarehokken bekend. Van 26 dieren is het geslacht bepaald: 16 mannetjes en 10 vrouwtjes. Dit geeft een sex ratio van 62%.

FENOLOGIE

Juvenielen en subadulten zijn gevangen van 8 juli tot 28 augustus. Op 15 augustus is het eerste adulte mannetje gevonden. De periode van de grootste activiteit ligt in oktober. Het laatste volwassen exemplaar is gevangen op 31 december 2003. Martens (1978) meldt voor Zuid-Engeland en West-Frankrijk adulten in augustus en september, voor Spanje juvenielen en adulten tot half november.

Fig. 1. *Dicranopalpus ramosus* (Simon), mannetje, dorsaal. Foto H. Wijnhoven.

BIOTOOP, VANGSTMETHODEN, BEGELEIDENDE HOOIWAGENS

Volgens Martens (1978) leeft *Dicranopalpus ramosus* vooral in bomen en struiken. In Engeland is hij gevonden op muren en in tuinen op Buxus, vlier en liguster (Sankey & Storey, 1969). Schmidt (2004) meldt de soort uitsluitend van muren. De eigen waarnemingen bevestigen deze voorkeuren deels. Het nakijken van (vooral witte) muren blijkt inderdaad een vruchtbare methode om de adulten te vinden. Maar ze rusten overdag ook vaak in kruiden. Op vegetaties met een “overzichtelijke” textuur, zoals braam, brandnetel, Rododendron of zevenblad, zijn bepaalde soorten hooiwagens goed te spotten, met name *Opilio canestrinii*, *Phalangium opilio*, *Paroligolophus agrestis*, *Leiobunum rotundum* en *Dicranopalpus ramosus*. In juli zijn de juvenielen en subadulten van *D. ramosus* het gemakkelijkst te inventariseren met behulp van een slagnet. Daarmee sleep of sla je door kruidenrijke bosrandvegetaties, beuken-, coniferen- en Taxushagen, struiken en brandnetelpollen. Zelfs de adulten zijn met deze methode in september en oktober verrassend eenvoudig te vinden. Ik vond de soort in tuinen, parken, een begraafplaats en op muren van gebouwen.

Hoewel je zou verwachten dat een “mediterraan” fauna-element als *D. ramosus* in ons land voor het merendeel op zonnige en warme, dus vooral sterk antropogene plekken zit, is hij in en rond Nijmegen ook in heel andere biotooptypen aangetroffen. Zo komt de soort voor in enkele wegbermen met aangrenzende houtwal, ver van bebouwing. Er is zelfs een exemplaar gevonden in een vochtig bosje in de Waaluiterswaarden, dicht bij de winterdijk, honderd meter van een boerderij vandaan.

Er is geturfd met welke andere hooiwagensoorten *D. ramosus* in Nijmegen samen voorkomt. Tussen haakjes staat het aantal keren dat de soort in diens gezelschap of in de directe omgeving gevonden is: *Opilio canestrinii* (9), *Paroligolophus agrestis* (9), *Oligolophus tridens* (8), *Phalangium opilio* (7), *Leiobunum rotundum* (3), *Lophopilio palpinalis* (2), *Nemastoma dentigerum* (1), *Nemastoma lugubre* (1), *Opilio saxatilis* (1), *Rilaena triangularis* (1), *Odiellus spinosus* (1) en *Mitopus morio* (1).

DISCUSSIE

De warme zomer van 2003 heeft er wellicht toe bijgedragen dat *D. ramosus* zich in 2004 op een groot aantal plaatsen in en rond Nijmegen heeft kunnen vestigen. De soort mag in deze streek nu als ingeburgerd worden beschouwd. Een buitengewone prestatie, binnen elf jaar tijd vanaf de eerste Nederlandse vondst! Het is evenzeer

Fig. 2. *Dicranopalpus ramosus* (Simon), mannetje, karakteristieke rusthouding. Foto H. Wijnhoven.

Fig. 3. *Dicranopalpus ramosus* (Simon), vrouwtje, van opzij. Foto H. Wijnhoven.

opmerkelijk dat hij in zijn biotoopkeuze niet strikt aan de menselijke omgeving gebonden lijkt. Ook houtwallen en min of meer vochtige, lichte bossen en bosranden kunnen zeer waarschijnlijk gekoloniseerd worden. Het lijkt me niet uitgesloten dat *D. ramosus* even succesvol kan worden als *Opilio canestrinii*, waarmee hij vaak samen blijkt voor te komen. Die laatstgenoemde soort heeft vanaf 1992 (Weele, 1993) ons land veroverd en hij behoort thans tot de algemeenste en meest talrijke hooiwagens. Dat heeft echter een keerzijde. Het lijkt erop dat *Opilio parietinus* de concurrentie met *Opilio canestrinii* gaat verliezen. In Duitsland is *O. parietinus* mede om deze reden op de rode lijst beland (Bliss et al., 1996). Het is wel verontrustend dat ik *O. parietinus* dit jaar (2004) nog niet één keer gevonden heb, maar in de jaren daarvoor wél. Wat de effecten zullen zijn van deze volgende “invasie”, die van *D. ramosus*, zal de komende jaren moeten blijken. Meer waarnemingen zijn daarom erg welkom, zodat de grote verschuivingen die zich de laatste decades voordoen binnen de Nederlandse hooiwagenfauna (er komen nog meer soorten aan!) beter begrepen kunnen worden.

DANKWOORD

Wiet Fliervoet en Jeanne Kuijper-Nannenga dank ik hartelijk voor het leveren van gegevens. Theo Blick (Hummeltal, Duitsland) heeft me van literatuur voorzien, waarvoor mijn hartelijke dank.

LITERATUUR

- Bliss, P., J. Martens & T. Blick, 1996. Rote Liste der Weberknechte Deutschlands (Arachnida: Opiliones). – Arachnologische Mitteilungen 11: 32-35.
- Cawley, M., 1995. *Dicranopalpus ramosus* (Simon) (Arachnida: Opiliones), new to Ireland. – Irish Naturalist's Journal 25: 153.
- Cuppen, J. G. M., 1994. *Dicranopalpus ramosus*, a new species of harvestman for the Netherlands (Opiliones: Phalangiidae). – Entomologische Berichten, Amsterdam 54: 176-178.
- Martens, J. M., 1978. Weberknechte, Opiliones. – Die Tierwelt Deutschlands 64: 1-465.
- Sankey, J. H. P. & M. W. Storey, 1969. *Dicranopalpus caudatus* Dresco (Arachnida, Opiliones), first records in Britain and France. – Entomologists' Monthly Magazine 105: 106-107.
- Schmidt, C., 2004. Der Weberknecht *Dicranopalpus ramosus* (Simon, 1909) (Arachnida, Opiliones, Phalangiidae) neu für Deutschland. – Mitteilungen der Arbeitsgemeinschaft der westfälischen Entomologen 20 (1): 1-12.
- Slosse, W., 1995. *Dicranopalpus ramosus* (Opiliones: Phalangiidae), nieuw voor de Belgische fauna. – Nieuwsbrief van de Belgische Arachnologische Vereniging 10 (1): 11-13.
- Weele, R. van der, 1993. *Opilio canestrinii* nieuw voor de Nederlandse fauna (Opiliones: Phalangiidae). – Entomologische Berichten, Amsterdam 53: 91.

PHILAEUS CHRYSOPS (PODA, 1761) (SALTICIDAE) IN ONS LAND GEZIEN

Peter J. van Helsdingen

European Invertebrate Survey – Nederland, Leiden, Nederland (helsdingen@nmm.nl)

ABSTRACT

Philaeus chrysops was observed for the first time in the Netherlands in Voorhout (Province of Zuid-Holland).

Keywords: incidental import, Netherlands, *Philaeus chrysops*

Philaeus chrysops is een prachtige springspin, die de meesten van ons wel kennen van vakanties in het buitenland, vooral in Zuid-Europa. Kort geleden meldde John Does uit Voorhout dat hij een mannetje van deze soort had aangetroffen in zijn huis en enige tijd later ook een wijfje, ook weer binnenshuis. Een leuke waarneming.

Als we naar de verspreiding in Europa van deze soort kijken blijken toch al vele landen door deze spinnensoort te zijn bereikt. Het zijn vaak incidentele waarnemingen, zeker in de meer noordelijke streken. Niet lang geleden meldde Groot-Brittannië zich nog (Shardlow, 2004). Er bleken een aantal waarnemingen te zijn, een enkele al van wat langer geleden, maar dat was nooit gepubliceerd. Alle beschreven waarnemingen kwamen uit Groot-Londen en men neemt aan, terecht denk ik, dat het allemaal geïmporteerde exemplaren waren.

Mijn eerste vraag aan John Does was dan ook of hij kort tevoren in het buitenland was geweest, maar dat was niet het geval. Misschien wel iemand uit de omgeving, maar dat valt moeilijk te achterhalen.

LITERATUUR

- Shardlow, M.E.A., 2004. Recent records of *Philaeus chrysops* (Poda, 1761) (Beautiful Jumper) in Britain. – Newsletter of the British Arachnological Society 99: 12-13.

